KŪRYBINIO KELIO PRADŽIA — SEDOJE

"MES IŠĖJOM JAUNI,
ĮTIKĖJĘ KELIAIS,
O BERŽAI RUDENY
ŠAUKĖ ŽODŽIAIS GAILIAIS."

P. JURKUS

Pagaliau lietuvių literatūroje deramą vietą pradeda užimti ir tragiško likimo poetas Vytautas Mačernis: vis labiau gilinamasi į jo biografiją, nuodugniau aptariama kūryba, spausdinami ne tik jo eilėraščiai, bet ir proza, vertimai, laiškai. Tai leidžia geriau suvokti šio kūrėjo talento jėgą, pajusti tų laikų tėkmę, aplinką, kurioje brendo poetas.

Išskirtinę vietą V. Mačernio gyvenime užima draugai. Poetas prisipažįsta: "Nieko pasaulyje nėra malonesnio už gerus draugus, tėviškę, motiną", nes "taip gera draugui viską išsakyti, nuversti nuo sielos slėgusius akmenis". Būtent toks draugas jam buvo Paulius Jurkus, apie kurį menotyrininkas, eseistas T. Sakalauskas rašo: "Kalviškis bičiulis (tuo metu vadovavęs Telšių gimnazijos literatams) jį įvedė į poezijos sodą", o iš V. Mačernio laiškų P. Jurkui matyti, kad ne tik įvedė, bet ir neleidžia iš jo išeiti. 1937 metų gegužės 8 d. Vytautas skundžiasi: "Aš jau manau mesti rašyti eilėraščius ir baigti su ta kūryba. Kas iš to? Prisikankini žmogus ir daugiau nieko". Pauliaus atsakymas nežinomas, tik aišku, jog V. Mačernis kūrė iki gyvenimo pabaigos. O ir paskutinę gyvenimo dieną Vytautas negali išvykti be Pauliaus. Draugo ieško Žemaičių Kalvarijoje, kol atsiir parašė pareiškimą vidurinės mokyklos direktoriui, kad leistų laikyti stojamuosius egzaminus į II-ąją klasę. Norėdamas peršokti 1-ąją klasę, Paulius laikė 7 egzaminus. Pedagogų taryba paga! egzaminų duomenis 1928 m. rugpjūčio 27 d. protokolu Nr. 2 nusprendė, kad vokiečių kalbos ir artimetikos žinios per silpnos, ir patenkino motinos Onos Jurkienės prieš dieną rašytą pareiškimą P. Jurkų "priimti į pirmąją klasę". Prie pareiškimo, kurį už beraštę O. Jurkienę pasirašė P. Valtas, pridedamas gimimo liudijimas ir 5 litai už egzaminus. Taip P. Jurkaus kelias ketvertą metų kiekvieną rudenį iš gimtųjų Šašaičių ėmė sukti į Sedą, kur jo laukė klasės draugai, nelabai tinkamas mokslo reikalams "magazinas", nedidelis mokytojų kolektyvas. Jo mokslai sutapo su naujojo Sedos mokyklos direktoriaus atvykimu. Pirmaklasis Paulius nepajuto tų pasikeitimų, bet, palyginus ankstesnių mokslo metų tvarką, jie akivaizdūs. Dirktorius J. Košys laikėsi 1928 m. rugpjūčio 27 d. pedagogų tarybai išdėstytų reikalavimų:

"a) mokytojai nesivėluotų ir griežtai reikalautų punktualumo iš mokinių;

b) politiką paliktų už mokyklos sienų, santaikoje dirbtų savo darbą, nesikišant į svetimus reikalus;

c) laikyti Pedagogų tarybos paslaptis, privačius pasikalbėjimus laike posėdžio nepasakoti už mokyklos sienų;

d) reikalauti visur iš mokinių tvarkingumo, mandagumo, drąsos bei vikrumo".

Direktorius per visą darbo Sedoje laikotarpį to neužmiršo. Jau pirmomis dienomis įvedė vieną savaitinę auklėjamąją valandą, nusprendė valsčiaus valdybos prašyti, kad leistų sutvarkyti mokyklos kiemą, kuris "yra pravažiuojamas, todėl negalima gerai sutvarkyti ir dėstyti gimnastikos pamokų". Aiškūs ir pasiūlymai: "Užtverti kiemą, paliekant privažiavimą prie antroje pusėje esančio sandėlio", o sandėlio vieną pusę užleisti mokyklos reikalams, įrengiant joje rekreacijos salę. 130 Lt skiriama sporto inventoriaus įsigijimui (daugiausiai iš visų mokymo dalykų.). Kartu pasiūlo, pirmai progai pasitaikius, "daryti visapusiškai auklėjančią mokinius ekskursiją". Mokytoją J. Klusį paskiria atsakingu už mokinių vakarėlių rengimą, o V. Pleskūną — už mokinių styginių orkestro sudarymą. Nors direktorius buvo apkrautas ūkiniais reikalais: rūpinosi daržinės stogo uždengimu, elektros laidų pervedimu, prausyklos įrengimu, lėšų gavimu iš valsčiaus ir švietimo ministerijos, bet jam užteko laiko kartu su auklėtojais ir gydytoju lankyti mokinių butus, tikrinti vėluojančius į pamokas, reikalauti, kad auklėtojų priimti sprendimai būtų įgyvendinti. Auklėtojai pritarė direktoriui, prašydami tik vieno — kad mokinio, pirmą kartą pavėlavusio į pamoką dėl svarbios priežasties, nežymėtų žurnale, o taip sutiko: "Kiekvieną rytą tikrinti, ar mokiniai susilopę savo drabužius, ar nusimazgoję ausis, kaklą, rankas, ar išsivalę nagus ir t.t.". Atšilus orui, reikalaudavo iš visų mokinių visur būtinai nešioti uniformines kepures, o mokinėms buvo paaiškinta, kad galima nešioti tik juodas kojines ir juodos arba rudos spalvos kaspinus, kad reikia dėvėti baltas apykakles. Buvo tikrinami mokinių dienoraščiai ir prie jo vedamas skaitomų knygų sąrašas. Orams atšalus, mokytojai prižiūrėdavo, kad mokiniai gatvėje būtų šilčiau apsirengę. "Mokiniais turi rūpintis visi: ne tik auklėtojai, o ir mokyklos sargui nėra vietos laisviau elgtis." Randame ir tokius įrašus: "Pastebėta, kad sargas Rakauskas Antanas nemandagiai elgiasi su mokiniais, todėl prašyti p. Direktorių, kad pareikalautų iš jo didesnio mandagumo, kad be reikalo nesibartų, ypač nevartotų mokykloje visokių neleistinų posakių ir žodžių". Jeigu direktorius nepastebi, tai ir kitais klausimais auklėtojai jį painformuoja: "Dabartiniu laiku mokiniai labai negražiai ir nesutartinai gieda maldą prieš pamokas, o tas atbukina mokinių estetinius jausmus, klausą, todėl nutarta prašyti p. Direktorių taip sutvarkyti, kad mokiniai išmoktų arba geriau giedoti, arba leisti maldą prieš pamokas kalbėti". Mokykloje nuolat organizuojamos literatūros, sporto, medelių sodinimo dienos, ekskursijos. Vaikai dalyvauja parapijos šventėse, vicšosiose paskaitose. 1929 m. birželio 14-15 dienomis numatyta "surengti mokinių piešinių ir darbelių savybės parodą. Pasižymėjusiems nutarta duoti dovanų. Mokykloje slaptai veikė ateitininkai, o 1929 m. spalio 18 d. Pedagogų taryba patenkino skautų iniciatyvinės grupės prašymą, kuris gautas spalio 4 d.: "leisti veikti mokykloje šiai organizacijai". Tėvams organizuojamas nemokamas muzikos vakaras.

1928 m. spalio 24 d. nuspręsta, kad savaitėje būtų ne mažiau kaip vienas rašomasis darbas, o 1931 m. apsiribota per trimestrą tik 5 lietuvių k. rašomaisiais, kuriuose būtų progos pasireikšti mokinių kūrybai, ir 2 artimetikos tikrinamaisiais darbais. Mokytojai, blogai išmokę vaikus, turėdavo pasiaiškinti Pedagogų tarybai, o priežastys greitai šalinamos: "Paaiškėjus, kad mokiniai per daug laiko praleidžia žaidimų aikštelėje ir kad dėl tos priežasties kartais nesuspėja išmokti pamokų, nutarta leisti mokiniams žaisti kiekvieną dieną prieš saulėlydį po vieną valandą, prieš pamokas mokinių žaisti neleisti". Po 19 val. neleidžiama ir miestelyje vaikščioti, išskyrus pamaldas ir paskaitas. 1929 m. mokykloje įsteigtas mokinių kooperatyvėlis, kuris gy-

(NUKELTA Į 33 PSL.)

Seda. 1931 metų birželio 13 d. V. Plaušinaitis ir jo 3-ios klasės auklėtiniai. Paulius Jurkus stovi penktas iš kairės.

tiktinė skeveldra nutraukia gyvybės siūlą, sužeistas arklys Indriekus įtempia vežimėlį su poeto kūnu į Pauliaus kiemą. Taip jie ir išsiskyrė: vienas liko Žvyrinėlyje, o kitas — Bruklyne. Tad kas buvo šis didysis draugas?

Net dabar Lietuvoje mažai žinių apie šią asmenybę. Tik iš užjūrio atkeliaujančiuose leidiniuose vis skaitome: redagavo, iliustravo, apžvelgė P. Jurkus. Atsivertę bostoniškę "Lietuvių enciklopediją", kiek daugiau sužinome apie jo gyvenimo ir kūrybos kelią, kuriuo jis ne tik pats ėjo, bet ir kitus vedė.

Kad ir koks ženklus bebūtų kelias, jis visada prasideda nuo mažo takelio, pirmo žingsnio, pėdos. Iš kraštotyrininko K. Bružo išrašų, darytų iš P. Jurkaus dienoraščio, apimančio Sedos ir Telšių mokslo laikotarpį, kaip tik matyti tie pirmieji žingsniai. 1931 m. lapkričio 30 d. įrašyta: "Užėjo noras parašyti eilėraštį tema "Rasok, dangau". Šioks toks išėjo". Po to pateikiami eilėraščių, kurie vadinami eilutėmis, pavadinimai: "Rudens vėjas", "Sniegas", "Ant ledo", "Visi liūdi", "Ko čia ieškai?", "Norėjau", "Draugužiams", "Ant tėvelio kapo"... Aiškinamos ir tokio kūrybingumo priežastys: "Manyje kilęs ūpas rašyti ir rašyti. Tuojau griebiau plunksną į ranką ir pradėjau rašyti draugui V. eiliuotą laišką. Rašiau, rašiau — akys pavargo, (...) jaučiu begalinį norą rašyti, bet nebuvo kada". Gyvendamas Sedoje, P. Jurkus kuria ciles, kurias neša įvertinti mokytojui J. Vaičaičiui. Bet tik mokydamasis Telšių gimnazijos VII klasėje pasidžiaugia: "Gavau poeto vardą". Iš dienoraščio puslapių matyti ir kita kūrybos pusė — dailė: "Už skelbimų paišymą gavau 3 litus... Pradėjau paišyti skelbimą "Vytauto Didžiojo paminklo" atidengimui...".

Atrodo, kad ketveri metai, praleisti Sedoje, padėjo susiformuoti būsimam poetui, rašytojui, dailinkui.

Kadangi net "Lietuvių enciklopedija" apie šį laikotarpį neužsimena, todėl pabandysiu jį šį kartą apžvelgti, juolab, kad išlikę Sedos vidurinės mokyklos dokumentai, P. Jurkaus mokslo draugų prisiminimai, tų laikų nuotraukos leidžia tą padaryti.

Baigęs Žemaičių Kalvarijos pradinę mokyklą, P. Jurkus atvyko į Sedą

ATSĖMINKEM RUODA ŽEMAITĖŠKA

KLAUSĖMAA

1. Duonos riekė, gabalas — žemaitiškai.
2. Žodis "spalva" — žemaitiškai.
3. Žinia, įvykis — žemaitiškai.
4. Spyna, užraktas — žemaitiškai.
5. Rankšluostis.
6. Plienas.
7. Greitas, vikrus.
8. Vienas iš pagoniškų trejybės Dievų — mirties ir požeminio pasaulio valdovas, vaizduotas su kaukolių vėriniu ant kaklo.
9. Augalas, kuris auga ir ant pliko akmens. Atskiro žemaitiško pavadinimo jis kol kas neturi.
10. Paprotys, elgesio norma — žemaitiškai.
11. Kreiva lazda, primenanti gal žaltį, gal Perkūno žaibą — seniūno ar viršaičio valdžios ženklas Žemaitijoje. Kartu tai ir ženklas, kad šaukiamas susirinkimas.
12. Žaizda — žemaitiškai.
13. Ledyno metu sustumtas pailgas smėlio ir žvyro pylimas-kalva.
14. Pirmoji pagonių žemaičių pavasario šventė.
15. Bokalas, puodelis — žemaitiškai.
16. Papuošti vartai — žemaitiškai.
17. Stambių miežinių kruopų košė — žemaitiškai.
18. Audinys iš linų — lietuviškai.
19. Titulas, kuriuo žemaičiai vadino karo vadą, kunigaikštį, karalių.
20. Pagonių dievė, lėmusi laimę ir sėkmę, dabar populiarus moters vardas.
21. Gelda — žemaitiškai.
22. Indas — žemaitiškai.
23. Akmuo — žemaitiškai.
24. Miškas — žemaitiškai.
25. Kaimas — žemaitiškai.
26. Indas, kuriame verda sriuba — lietuviškai.
27. Žemaitiškas patiekalas, gaminamas iš geros grietinės su pipirais, česnakais. Valgomas su neluptomis bulvėmis.
28. Gerbti, garbinti — žemaitiškai.
29. Žodis, kuriuo žemaičiai vadino švedus ir kitas Skandinavijos tautas.
30. Žodis apskritai — žemaitiškai.
31. Keletas vienas su kitu suremtų javų pėdų.
32. Dievo, kurį kalaviju, ugnimi, apgaule ir įtikinėjimais maždaug po trijų šimtų metų atkaklios kovos Žemaitijai įbruko Vakarų Europos tautos, sūnaus vardas.
33. Senovinė žemės ūkio mašina, sukama arklių, kartais rankomis, skirta grūdams nuo pelų atskirti.
34. Kojinės — žemaitiškai.
35. Vėlinės (mirusiųjų pagerbimo šventė) — žemaitiškai.
36. Upė, tekanti per Žemaitiją.
37. Apavas, kurį žemaičiai raukdavo iš avikailio, odos, skudurų.
38. Žemaitiškas valgis iš kruopų ir kraujo, prieš valgant apipilamas spirgais.

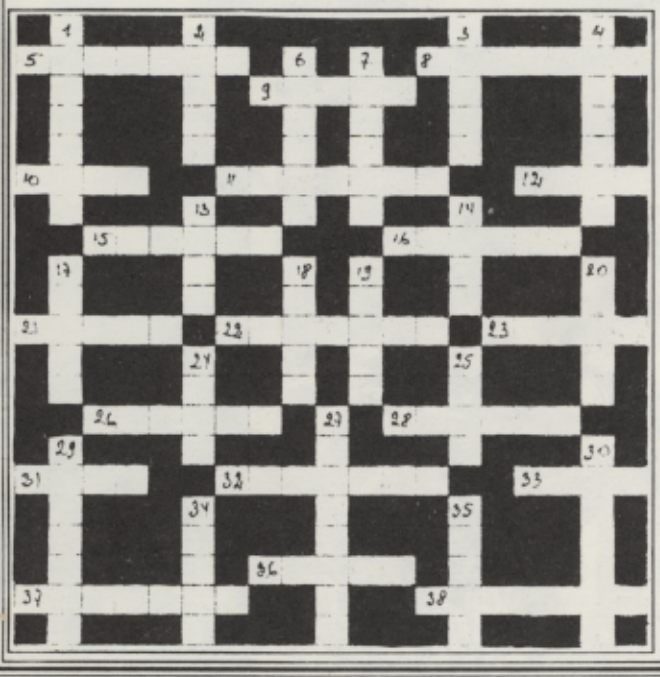

(Atsakymaa 29 psl.)

Sokaktys

KALBININKS, KNINGU VERTIES

Preitu metu spalė 15 dėina paminiejuom žemaitiu ožoula, kalbininka, kningu vertiejė Talmonta Jorgė 100-uosės gimėma metinės.

Talmonts Jorgis gėmė 1894 metaas Kretinguos apskrities Endrejava valsčiou, Stončaičiu kaimė. 1919 metaas bėngė Telšiū gimnazėjė, pradiejė muokytuojautė Kražiu gimnazėjuo, kor jaunima muokė gimtuosės kalbuos. 1928 metaas ons Kaunė bėngė aukštūsius muokytuoju kursus, gava aukštuojė muoksla diplėoma ir tuoliau muokytuojava Jezoitu gimnazėjuo. Če diestė lietoviu kalba ir literatūra. Po tuo dėrba ir kėtuos gimnazėjuos. Karto so muokytuojo Malinausko išleida "Lietoviu kalbuos gramatika", iš katruos muokies ir pradžiuos, ir gimnazėjės muoksleivee. Dėrbdams muokykluos, daug vertė iš kėtū kalbū: rusu, lėnku, vuokyčiu, prancūzu, anglu. J. Talmonta geraa žėnuojė taas laikaas vėsuo Lietovuo.

Mėrė J. Talmonts 1955 metu rugpjūtė 18 dėina. Palaiduots Kaunė, Petrašiūnu kapinies.

AUŠKELAATĖ ONUTĖ
Kauns

KŪRYBINIO KELIO PRADŽIA — SEDOJE

(ATKELTA IŠ 13 PSL.)

venimui ruošė praktiškai. Tėvai į mokyklą atvykdavo ne tik iškilmėse dalyvauti ar iškviesti už vaikų nusižengimus, bet ir sąžiningai dalyvaudavo Pedagogų tarybos posėdžiuose, kėlė savo reikalavimus, nes niekas nenorėjo tuščiai kasmet išmesti po 75 litus. Tėvai prašė, kad būtų pakeistas spec. dalykas buhalterija į lotynų kalbą. Ylakiškiams mokiniams tai buvo padaryta. 1929 m. birželio 1 d. Sedos mokiniai, vadovaujami mokytojo J. Klusio, buvo pakviesti surengti sporto savybės vakarą Mažeikiuose. Bet ne visus savo planus ir sutartinai dirbantis kolektyvas galėjo įgyvendinti. Valsčius neužleido nei kiemo, nei sandėlio. Suformuotas tik takas — alėja, vedęs į mokyklą, pastatytas vienas krepšys. Bet darbo kryptis aiški.

Mažoje mokyklėlėje, kur 1928 metais mokėsi 53 mokiniai, 1929 metais — 71, kiekvienas auklėtinis matėsi kaip ant delno. Nepastebėtam sunku buvo išlikti. To P. Jurkus net nesiekė. Seda darė didelę įtaką šiam jaunam žmogui. P. Jurkus, gyvendamas Sedoje, nebuvo vien tik miestelio įvykių stebėtojas. Dažnai jis ir pats tapdavo aktyviu jų dalyviu. Apie tai — kitame žurnalo numeryje.

(Bus daugiau)

POVILAS ŠVEREBAS

ŽEMAITIU KULTŪRAS DRAUGĖJĖS ĖR ŽEMAITIU AKADEMĖJĖS ŽORNALS.
Leidies — Žemaitiu kultūras draugėjės "A MON SAKAA?" redakcėjė.
Redaktuorė MUKIENĖ DANUTĖ
Vėršelė autuoree *Puzonienė Rūta* ėr *Žvilios Alpuonsos*

Douta rinktė 1995 02 03. Pasėrašyta spaudaa 1995 03 21. 4 saal. spauduos lonkaa. Užs. Nr. 3279. Opsetėnė spauda. Tiražos 2 tūkst. egz. SL 1023.
"A mon sakaa?" redakcėjė, Druskininku 20-102, Palonga 5720.
Tel. 57298.
Spausdėna Klaipiedas "Ryta" spaustovė — Baltėjės pr. 10, Klaipieda, 5799.
Kaina 3 litaa (prenumeratuorems — 2 litaa)